

Marijan Mandac
NAZIV BOGORODICA ZA DJEVICU MARIJU U OTAČKO DOBA
Appellation de Théotokos pour la Vierge Marie à l'époque patristique

UDK: 232.931

276

Pregledni znanstveni članak
Primljeno 10/2008.

SAŽETAK

Već se iz samoga naslova lako vidi što je sadržaj obavljenoga rada. Naziv nije jedino najuzvišeniji za Isusovu Majku nego je ujedno istinito i najdublje tumačenje otajstva Djevičine osobe i njezina dijela u povijesti spasenja. Naziva Bogorodica nema na novozavjetnim stranicama. Stoga je trebalo utvrditi kada se pojavljuje. To smo učinili povijesno slijedeći izvore u kojima se javlja naziv Bogorodica. To nas je navelo pojašnjavati ulomke raznih teologa otačkoga doba. Radeći zapazili smo da se naziv Bogorodica zabilježeno pojavio u četvrtome stoljeću i proširio u cijelome kršćanstvu. Vjernici su molitve upravljali Bogorodici i kao takvoj iskazivali štovanje i čast. Teolozi su u svojim razmišljanjima naziv Bogorodica uključivali u duboke teološke okvire. Jasno je da se to prije svega odnosi na vjeru u Isusovo božanstvo, Gospodnje utjelovljenje i čin otkupljenja.

Ključne riječi: *Bogorodica, Kristorodica, čovjekorodica, teologija, božanstvo, čovječstvo, narav, osoba, tijelo, istobitan.*

UVOD

Mi u kršćanstvu posjedujemo za sreću veći broj izričaja kojima oslovljujemo Isusovu majku, Djevicu Mariju. Među njima je i naziv Bogorodica. On je izniman svojom dubinom, uzvišenošću i zvučnom ljepotom. Nazivom Bogorodica izričemo da je Djevica Marija čovjekom rodila Boga koji je Isus Krist. To je sadržaj naziva Bogorodica. Reći pak i vjerovati da je Isus, Marijin sin, Bog bit je i srž vjere u osobu i djelo Isusa Krista.

Marija je po vječnome Božjem naumu i njegovoj nedokučivoj promisli odabrana i određena da bude Bogorodica. To je puni smisao čitavoga njezina postojanja. Da pak bude dostojna Bogorodica, Marija je začeta bez iskonskoga grijeha. Uznesena je u slavu po isteku njezina zemaljskoga života jer je Bogorodica. Za Mariju sve proizlazi iz njezinoga bogomaterinstva. To je njezina svekolika uloga u povijesti ljudskoga spasenja.

Inače sam naziv Bogorodica ne nalazimo nigdje kao takav u Novome savjetu. Pojavio se u povijesti teologije i dogme. Na tome ćemo se u nastavku potanko zadržati. Naš dobri i lijepi naziv Bogorodica prijevod je za grčki izričaj Θεοτόκος. Vidi se da su u njemu riječi Θεός, Bog, i τόκος, rođenje. Čin žene je τόκος. Ona začinja čedo, nosi ga u krilu i rađa na svijet. To znači i izražava grčka riječ τόκος. Marija je Θεοτόκος jer je čovjekom rodila Boga. To je njezin sin Isus Krist.

U latinskome govoru imamo izričaje za Djevicu Mariju *Dei genitrix*, *Deipara* i *Dei mater*. Riječ *genitrix* koja se može pisati i *genetrix* znači roditeljica, majka. Marija je roditeljica Boga Isusa Krista. U izričaju *Deipara* što je najneposredniji prijevod za Θεοτόκος imamo rijeci *Deus*, Bog, i *pario*, roditi. Prema tome, *Deipara* označuje Mariju koja je rodila Boga koji je postao čovjek. To je Isus iz Nazareta.

U svezi s nazivom *Dei mater*, Božja majka, treba reći da se dosta kasno pojavljuje u otačkim spisima. Tome je razlog veoma razumljiv i jednostavan. Pisci su se bojali da ne bi neupućeni i priprosti Djevicu Mariju ako se nazove *Dei mater* smatrali nekom od mnogobrojnih grčkih i rimskih božica. To Marija uistinu nije.

U radu što slijedi nastojimo pronaći ono osnovno što se odnosi na naziv za Djevicu Mariju Θεοτόκος. Kod toga po mogućnosti idemo povijesnim putem. On nam se čini najprikladnijim. Slijedit ćemo ga do samoga isteka otačkoga razdoblja. Katkada se na za-

lost ponešto ponavljamo. To nikako nismo posve mogli izbjeći. Pri tumačenju se više puta udaljujemo od naziva θεοτόκος. Tom zgodom pružamo neke podatke koji mogu koristiti čitatelju.

1. ORIGEN (+ 254.)

U svezi s Marijinim nazivom θεοτόκος najprije spominjemo Origena.¹ Bio je on veliki teolog i neobično plodni teološki pisac. Čak je utvrdio i zasnovao zakone i oblike po kojima se izučava teologija kao prava i nepatvorena znanost. Istina je da se u onome malome dijelu što je na izvornome grčkome preživjelo od Origenovih spisa ne nalazi izrijekom naziv θεοτόκος. Ali je crkveni povjesničar Sozomen u svojoj *Crkvenoj povijesti*² zabilježio da se Origen uistinu služio nazivom θεοτόκος. Mi nemamo nikakva uporišta ni ozbiljna povoda da povjesničaru ne vjerujemo.³ Lako je moguće da je upravo Origen razlogom što se u Aleksandrijskome kršćanstvu rano i postojano uvriježilo i ukorijenilo Djevicu Mariju nazivati θεοτόκος. To jasno i bjelodano pokazuje povijest što dolazi.

2. ANTIOHIJSKA SINODA (325.)

Mi se ovdje prisjećamo uistinu drevne biskupske sinode održane prvih tjedana 325. u Antiohiji. Izravni je povod sinodi zapravo bio izbor novoga antiohijskoga biskupa. Ali je biskupima kojih se na sastanak okupilo nešto manje od šezdeset bio cilj suzbiti i spriječiti Arijevo učenje. Biskup Aleksandar u Aleksandriji to nije uspio ni sam u raspravi s Arijem kao ni njegove aleksandrijske sinode. Sada su biskupi u Antiohiji htjeli to postići i ujedno sami izraziti svoju vjeru.

¹ O Origenovu životu, djelima i nauku vidi: J. QUASTEN, *Patrologia*, I., Marietti, 1980., 314-368; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, Herder, 1966., 197-209; J. PAVIĆ - T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, Zagreb, 1993., 109-117; M. MANDAC, Origen, Počela, Split, 1985., 11-40.

² Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, I., 352.

³ Povjesnik Sozomen živio je u petome stoljeću i djelovao u Carigradu. Vidi: J. QUASTEN, *Patrologia*, I., Marietti, 1983., 539-541; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 227.

Sinodi je najvjerojatnije predsjedao ugledni biskup Hozije.⁴ On je bio biskup u Kordobi. Odigrao je veliku i značajnu ulogu kao teološki savjetnik cara Konstantina na Nicejskome saboru 325. Usput spominjemo da je na Antiohijskoj sinodi bio nazočan i Euzebije Cezarejski. Kako nije htio smjesta potpisati sinodalni dokument, zaprijetilo mu je izopćenje ako trajno ostane pri prvoj odluci.⁵

Sinodalni su Oci sastavili dosta dugi dokument u kojemu su potanje izložili vjeru. Pridodali su ga svome sinodalnome pismu. Oboje su na široko poslali. To su svakako poslali biskupima u Italiju i tu naišli na odobravanje i dobar prijem.⁶ Naznačene dokumente danas poznamo samo na temelju njihova teksta na sirijskome. Učenjaci su nakon oštre međusobne rasprave prihvatili autentičnost dokumenata o kojima govorimo.⁷

Mi smo se duže zaustavili kod Antiohijske sinode iz 325. radi Marijina naziva θεοτόκος. Sigurno je da su ga sudionici Sinode upotrijebili u svome iskazu vjere. U to se ne može sumnjati.⁸ Lako se iz nastavka vidi zamašitost i povijesna vrijednost naše tvrdnje. U sinodalnome tekstu koji je nastao u Antiohiji gdje će se kasnije oštro i svom silinom osporavati θεοτόκος već se 325. Marija naziva izrijekom θεοτόκος. To je, vjerujemo, prvi put da su to Oci na sinodi učinili. Oni su u Antiohiju došli iz različitih krajeva. To odmah znači da se Djevica Marija nekako posvuda već tada kao i ranije nazivala θεοτόκος. Drugi razlog ne vidimo da se razjasni nazočnost naziva u sinodalnome dokumentu iz Antiohije 325. Osim toga nema nikakve naznake da se nazivu na Sinodi itko onda usprotivio. Naziv se smatrao neospornim i točnim u izricanju vjere. Uz to posve je razumljivo što su sinodalni Oci boreći se protiv Arija i njegovih moćnih pristaša koji su tvrdili da

⁴ Glede biskupa Hozija vidi: B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 336; M. SIMONETTI, *Ossio*, u *Partologia*, III., Marietti, 1978., 58-59.

⁵ Usp. M. MANDAC, *Euzebije Cezarejski, Crkvena povijest*, Split, 2004, 14; M. MANDAC, *Atanazije Veliki, Pisma o Kristu i Duhu*, Makarska, 1980., 217; J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 313; J.N.D. KELLY, *Early Christian Doctrines*, London, 1973., 231.

⁶ Usp. H. MAROT, *Conciles anténicéens et conciles oecuméniques*, u *Le concile et les conciles*, Cerf, 1960., 41.

⁷ Usp. J.N.D. KELLY, *Altchristliche Glaubensbekenntnisse*, Göttingen, 1972., 207-210.

⁸ Usp. A. GRILLMEIER, *Die theologische und sprachliche Vorbereitung der christologischen Formel von Chalkedon*, u *Das Konzil von Chalkedon*, I., A. GRILLMEIER - H. BACHT, Würzburg, 1962., 125 bilj. 14.

Isus nije Bog istaknuli da je Marija θεοτόκος i da je zato Isus Bog. U ispovijedi vjere Antiohijske sinode iz 325. izrijekom piše da se “Sin, Bog Logos, u tijelu rodio iz Bogorodice Marije”.⁹

3. ALEKSANDAR ALEKSANDRIJSKI (+ 328.)

Aleksandar Aleksandrijski nije više naročito dobro poznati teolog.¹⁰ I to je prava šteta i određena nepravda. Bio je biskup velike i utjecajne Aleksandrijske crkve. Aleksandar je sve poduzeo da u samome začetku otkloni arijevtvo. To mu na žalost nije pošlo za rukom. Sigurno je bio među glavnim ličnostima na Nicejskome saboru g. 325.

Od Aleksandra se koji inače nije nipošto bogat teološkim spisima očuvalo pismo što ga je uputio Aleksandru, biskupu u Carigradu. To je pismo veoma značajno za pitanje kojim se bavimo. U njemu posjedujemo po prvi put kod jednoga pisca zabilježen Marijin naziv i naslov θεοτόκος. Aleksandar je Mariju izrijekom oslovio θεοτόκος nekako spontano i prirodno. Osjeća se da je to za nj uvriježeni način izražavanja. Naziv ne iznenađuje. Ne treba ga obrazlagati. Nazivu se nitko ne protivi.

U ulomku¹¹ gdje se pojavljuje naziv θεοτόκος Aleksandar Aleksandrijski govori o Isusovome tijelu, σωφφμα. On pri tome nabraja osnovne događaje iz Gospodnjega ovozemnoga života koji su uvjetovani ljudskim tijelom. Aleksandar ističe da je Isus svoje vlastito tijelo primio “iz Bogorodice Marije”, ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας. Primio ga je i imao ἄληθῶς, uistinu. To nipošto nije bilo nekim prividom, δοκῆσαι. Lako se vidi što Aleksandar želi istaknuti. Nasuprot doceta¹² koji su nijekali da je Isus iz Marije uistinu primio pravo pravcato ljudsko tijelo i tvrdili da je ono bilo samo određe-

⁹ Usp. J.N.D. KELLY, *Glaubensbekenntnisse*, 209; A. GRILLMEIER, *Vorbereitung*, 73 bilj. 22; A. GRILLMEIER, *Christ in Christian Tradition*, I., London-Oxford, 1975., 265.

¹⁰ U svezi s Aleksandrom Aleksandrijskim vidi: J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 17-23; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 269; M. MANDAC, *Teodoret Cirski, Izabrani spisi*, Split, 2003., 31.

¹¹ Tekst se nalazi u M.J. ROUËT De JOURNAL, *Enchiridion Patristicum*, Herder, 1911 (=EP), 680; *Patrologia Graeca* (=PG), 568. Također usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 22.

¹² Glede doceta vidi: M. MANDAC, *Atanazije Veliki*, 56-57; M. MANDAC, *Teodoret Cirski*, 51; J. LIEBAERT, *L'Incarnation*, Cerf, Paris, 1966., 55-56; J.N.D. KELLY, *Doctrines*, 141.

ni privid (δόκησις), Aleksandar čvrsto i postojano uči da je Isus od Marije uzeo istinsko ljudsko tijelo. Stoga Marija i je θεοτόκος. Bez tijela što ga je Isus uzeo “iz Bogorodice Marije” nema ljudskoga spasenja.

4. EUSTATIJE ANTIOHIJSKI (+ 337.)

Eustatije je danas za najširu teološku javnost gotovo posve zaboravljeni teolog.¹³ Nije se tome ni čuditi. Eustatije je, istina, napisao veliki broj vrsnih, raznorodnih i dotjeranih spisa. Ali oni su se najvećim dijelom izgubili. Zato je Eustatije s vremenom neminovno morao pasti u duboki zaborav. U svoje je vrijeme bio nadasve istaknuta ličnost. Imao je veliku i značajnu ulogu na Nicejskome saboru 325. Tu se broji među najistaknutije sudionike.

Eustatije bez ikakve poteškoće i primisli Djevicu Mariju naziva θεοτόκος. To treba dobro istaknuti¹⁴ i zapamtiti jer je Eustatije bio biskup i teolog u Antiohiji gdje će se kasnije brojni među antiohijcima usprotiviti Marijinu nazivu θεοτόκος. Inače se lako dade razumjeti zašto je Eustatije sigurno rado i s oduševljenjem Mariju nazivao θεοτόκος. Bio je temeljiti, uvjereni i nesmiljeni protivnik arijevac koji su tvrdili da Isus nije Bog i na svoj su način zlorabili naziv θεοτόκος. Eustatije je uzvrćao da je Isus Bog jer je Marija θεοτόκος. Osim Eustatije je bio iskreni prijatelj Aleksandra Aleksandrijskoga koji je, upravo naznačismo, također uvriježno Mariju oslovljavao nazivom θεοτόκος.

5. ATANAZIJE VELIKI

Atanazija Velikoga nije potrebno nikome poblizje predstavljati.¹⁵ To je veliki teolog i bogati teološki pisac. Mi ga ovdje spominjemo zbog Marijina naziva θεοτόκος. Atanazije se služio tim nazivom. To je posve razumljivo. Bio je đakon biskupa Aleksan-

¹³ O Eustatiju Antiohijskome vidi: M. MANDAC, *Teodoret Cirski*, 36-37; M. MANDAC, *Euzebij Cezarejski*, 16; J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 305-309; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 309-310.

¹⁴ Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 308; J.N.D. KELLY, *Doctrines*, 283; A. GRILLMEIER, *Vorbereitung*, 125; A. GRILLMEIER, *Christ*, 298.

¹⁵ Atanaziju Velikome posvetili smo jednu knjigu: M. MANDAC, *Atanazije Veliki, Pisma o Kristu i Duhu*.

dra Aleksandrijskoga i u tome je svojstvu bio istaknuti sudionik Nicejskoga sabora iz 325. Osim toga Atanazije se najsvestranije i najupornije suprotstavio arijevcima koji su nijekali da je Isus u punome i pravome smislu Bog. Nasuprot tome stoji izričaj θεοτόκος. Budući da je Marija θεοτόκος, Isus je Bog.

Atanazije je u svoja djela temeljito upisao naziv θεοτόκος, i Mariju smatrao pravom roditeljicom Isusa koji je Bog u punome i pravome smislu te najviše riječi.¹⁶ Mi se izravno zaustavljamo barem kod jednoga Atanazijeva teksta gdje čitamo i susrećemo naziv θεοτόκος. Ulomak se nalazi u njegovu spisnu s dosta dugim naslovom *De Incarnatione Dei Verbi et contra Arianos*.¹⁷ Cijelo je mjesto najviše ljepote i pravoga je teološkoga sadržaja.¹⁸

Atanazije razmišljanje počinje time što jasno, sažeto i blistavo naznačuje razlog utjelovljenju Sina Božjega. On veli da je “Sin Božji zato (κατὰ τοῦτο) postao čovječiji sin da sinovi čovječiji, to jest Adamovi, postanu sinovi Božji”. Atanazije potom opisuje rođenje Logosa “gore iz Oca”, ἄνωθεν ἐκ Πατρός. Za opis je upotrijebio četiri različita priloga. Jedan je od njih αἰδίως, vječno. Međutim, taj se isti, ὁ αὐτός, Logos rodio također i u “vremenu”, ἐν χρόνῳ. To se Logosovo rođenje zbilo “dolje iz Djevice Bogorodice Marije”, κάτωθεν ἐκπαρθένου θεοτόκου Μαρίας. Eto tu je pred nama zapisana riječ θεοτόκος. Logos se, prema tome, “gore rodio iz Oca” i to “vječno”. On se “u vremenu, dolje, rodio iz Djevice Bogorodice Marije”. Marija je θεοτόκος jer se iz nje kao čovjek rodio Logos koji je Bog.

Atanazije u nastavku ulomka bilježi da je cilj Gospodnjega rođenja od Marije taj da se “oni koji su najprije dolje rođeni drugi put rode odozgo”, ἄνωθεν. To je rođenje “iz Boga”, ἐκ Θεοῦ. Razumije se ἄνωθεν dolazi iz Iv 3,3 te se odnosi na krsno rođenje. Izričaj ἐκ Θεοῦ Atanazije očito preuzima iz Iv 1,13. Vjerničko rođenje ἄνωθεν rođenje je ἐκ Θεοῦ.

Smjerajući na Isusovo djevičansko začće Atanazije veli da je Isus “na zemlji imao samo majku”. Uostalom maločas je za Mariju rekao da je παρθένος, djevica. U Isusovu začću otac nije imao udjela. Isus je kao čovjek samo “iz Djevice Bogorodice Marije”. Vjernici pak “u nebu” jedino imaju Oca. To je Bog Otac. U tome

¹⁶ Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 77; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 279.

¹⁷ O tome djelu vidi J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 32.

¹⁸ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 788; PG, 26, 996.

njihovu rođenju zemaljski otac nema nikakva dijela. Rođeni su milošću iz Boga. Tako je u taj duboki tekst Atanazije prirodnim nagibom razmatranja uvrstio Marijin naziv θεοτόκος, Bogorodica.

6. EFREM SIRIJSKI (+ 373.)

Efrem je bio i uvijek ostaje veliki teološki učitelj među sirijskim kršćanima.¹⁹ Njegov nam je život na žalost malo poznat. Vjerojatno je u Edesi uspostavio i vodio katehetsku školu.²⁰ Sam je napisao veliki broj vrijednih i raznorodnih teoloških djela. Pisao ih je svojim materinskim sirijskim jezikom. Ali kako su njegova djela bila ogromnoga teološkoga značenja ubrzo su prevedena na druge drevne jezike.

Nama je nadasve drago što nam je zapelo za oko u *Enchiridion Patristicum*²¹ jedna Efremova molitva na grčkome. Upravljena je Mariji koja je Majka Božja. Molitva je zaista prekrasna. Prava je duhovna pjesma. Bogata je sadržajem. Vidi se da se Efrem s oduševljenjem, čista srca i s iskrenom ljubavlju molio ljevici Mariji.

Efrem u molitvi Mariju uz brojne druge nazive zaziva riječima ἄχραντε θεοτόκε. Marija je ἄχραντος θεοτόκος. Pridjev ἄχραντος znači neokaljan, čist, netaknut.²² Djevica Marija takva je θεοτόκος. Ona je "netaknuta". Efrem pri tome bez dvojbe ima na pameti Marijino djevičanstvo. U molitvi je višekratno naziva παρθένος, djevica. Efrem čak ističe da je Marija djevica "prije rođenja" (πρὶν τόκου) i poslije rođenja" (μετὰ τόκου). Time izriče da je Marija djevica prije i poslije Isusova rođenja. Isusa je začela i rodila kao djevica. Poslije Isusa nije imala druge djece.

Efrem u istoj molitvi veli da je "naš Krist" uistinu Marijin "istinski sin". Uz to dodaje da je Krist njegov "Bog i stvoritelj". Efrem potom Mariji kaže: "Ti si rodila Boga po tijelu". Stoga je θεοτόκος. Efrem je tako u zazivu i započeo svoju molitvu. Izričaj "po tijelu" κατά σάρκα) čitamo u Rim 1,3 i Rim 9,5. Marija je "Boga rodila po tijelu" kada je "Riječ postala tijelo" (Iv 1,14). To znači čovjek. To je temelj, izvor i konačni razlog za naziv θεοτόκος. Sigurno je ona žena Bogorodica koja je Boga rodila "po tijelu" da tako Bog postane čovjek.

¹⁹ O Efremu vidi: B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 343-346; J. PAVIĆ - T.Z. TENŠEK, *Patrologija*, 215-217; M. MANDAC, *Teodoret Cirski*, 34-35; P. BETTIOLO, *Patrologia*, V., Marietti, 2001., 445-448.

²⁰ Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, 1995., 196.

²¹ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 745.

²² Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, Paris, 1903., 336.

7. GRGUR NAZIJANŽANIN

Od Grgura iz Nazijanža²³ za ovo razmatranje uzimamo kraći ulomak iz njegovog značajnoga i po sebi znamenitoga pisma svećeniku Kaledoniju. Pismo smo negda u cjelini preveli i predstavili.²⁴ Na početku ulomka koji pojašnjujemo²⁵ Grgur u smislu zakona i pravila vjere tvrdi da je “izvan božanstva” (θεότητος) svaki tko u vjeri ne prihvaća i ne ispovijeda da je “sveta Marija θεοτόκος, Bogorodica”. Dotični zapravo ne vjeruje da je Isus Krista u punome i pravome smislu riječi Bog. Stoga je izvan kršćanstva. Ne može postignuti pobožanstvenjenje što je cilj i konačna svrha kršćanskoga poziva.

U nastavku razmišljanja Grgur ima na umu učenje po kojemu je Isus Krist “protrčao kroz Djevicu kao po kanalu”. On se “u njoj nije oblikovao božanski i ljudski”. Božansko je oblikovanje u tome što je Isus začet “bez muža”. Marija je Krista začela djevičanski, ljudsko se Isusovo oblikovanje sastoji u tome što je ono po “zakonu trudnoće”. Tko, dakle, rekne da je Isus Krist kroz Mariju prošao kao “po kanalu”, on je u zbilji ἄθεος. On je bez Boga. I taj je zanjekao da je Djevica Marija θεοτόκος. Dodajemo da su spomenuto doista učili doceti. Nijekali su potpunu i pravu zbilju Isusova ljudskoga tijela i time tvrdili da Isus od Marije nije ništa ni uzeo ni primio. Ona mu i nije majka pa zato ne može biti ni θεοτόκος.

Grgur Nazijanžanin u svome ulomku kratkom napomenom spominje još jednu skupinu koja u biti odbacuje θεοτόκος. Tu su oni koji misle da se u Marijinu krilu najprije “oblikovao čovjek”, to jest ljudska osoba. Tek je “potom” u čovjeka “unišao Bog”. Tko tako misli i govori i on je κατάκριτος, osuđen. Takvo poimanje ne uči “Božje rođenje” nego “izbjegava rođenje”. Vjerojatno Grgur tu na pameti ima krivovjerno kristološko poimanje onda poznatoga Pavla Samosatskoga i njegove sljedbenike. Taj je Pavao doista tvrdio da je Isus običan čovjek koje ga je nadahnjivala Božja Riječ koja je u njemu prebivala.²⁶

²³ Grguru iz Nazijanža posvetili smo jedan spis. Vidi: M. MANDAC, *Grgur Nazijanski, teološki govori i teološka Pisma*, Split, 2005.

²⁴ Usp. M. MANDAC, *Grgur Nazijanski*, 267-278.46-47.

²⁵ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 1017; PG, 37, 177; M. MANDAC, *Grgur Nazijanski*, 269; J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 256.

²⁶ U svezi s Pavlom Samosatskim usp. J.N.D. KELLY, *Doctrines*, 117; J. LIEBERT, *Incarnation*, 101; A. GRILLMEIER, *Christ*, 182-183.

8. GRGUR IZ NISE (+ 394.)

Grgur iz Nise nadasve je plodni teološki pisac.²⁷ Gotovo da ni nema teološke grane gdje nije napisao zasebno ozbiljno djelo. Grgur je bio duboki teolog, vrsni poznavalac Svetoga pisma, profinjeni filozofski mislilac i mistik najvišega dometa. Posjedovao je bogatu marilogiju.²⁸

Grgur se rado služio Marijinim nazivom θεοτόκος. Naziv se ponovljeno nalazi pod njegovim perom. Grgur je uz to kao nešto netočno, za Djevicu Mariju nedolično i kao posve nepotrebnu novotariju odlučno odbacio naziv ἀνθρωποτόκος. Neki su ga pripisivali Isusovoj majci. Odbacivali su, kudili i osuđivali njezin naziv θεοτόκος i umjesto njega jedino rabili ἀνθρωποτόκος. Tako su zapravo postupali neki neznatniji teolozi antiohijskoga teološkoga kruga.

Naznaka ἀνθρωποτόκος ima dva dijela. Jedan je ἄνθρωπος znači čovjek. Drugi je τόκος i znači rođenje. Prema tome izričaj ἀνθρωποτόκος možemo prevesti kao čovjekorodica. Razumljivo je zašto je Grgur iz Nise bez trunke oklijevanja i bilo kakvoga krzmanja odbacio naziv ἀνθρωποτόκος i osudio one koji se njime služe potiskujući i napadajući Marijin naziv θεοτόκος, Bogorodica.

9. DIDIM SLIJEPI (+ 398.)

Didim je značajni teolog i teološki pisac u Aleksandriji.²⁹ Pod njegovim je vodstvom Aleksandrijska teološka škola³⁰ dosegнула svoj vrhunac i poslije Didima stala se gasiti i opadati. Didima zovemo Slijepim jer je već oko pete godine života doista izgubio vid. Ali je unatoč tome samim slušanjem postigao veliku izobrazbu. Inače naš Jeronim Didima ne naziva Slijepim nego "onim koji vidi". On vidi i motri nebesko i božansko. Jeronim je iznimno dobro poznao Didima. S njim je vodio duge egzegetske razgovore u Aleksandriji i smatrao ga svojim pravim i velikim učiteljem u teologiji.

²⁷ Grguru iz Nise posvetili smo dvije knjige. Vidi: M. MANDAC, *Sv. Grgur iz Nise, Spis o djevičanstvu*, Split, 1982.; M. MANDAC, *Grgur iz Nise, Velika Kateheza*, Makarska, 1982.

²⁸ Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 292-293; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 307.

²⁹ O Didimu vidi: J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 87-102; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 280-281; J. PAVIĆ - T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, 165-166; A. FÜRST, *Hieronymus*, Herder, 2003., 170; M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, 169.

³⁰ M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, 196-198.

Didim se u govoru o Djevici Mariji u skladu sa svojom aleksandrijskom predajom bez dvojbe služio nazivom θεοτόκος. Zato se redovito spominje³¹ kada se nabrajaju drevni teolozi kojima je priraslo srcu da Mariju nazivaju θεοτόκος, Nama je naročito žao što pri ruci nemamo nijedan Didimov ulomak gdje se nalazi naziv θεοτόκος. Unatoč tome nismo Didima htjeli zaobići u ovome radu.

10. SUB TUUM PRAESIDIUM

Pod naznačenim naslovom imamo na umu kršćansku molitvu koja počinje riječima *Sub tuum praesidium*, pod tvoju obranu. Molitva je upravljena Djevici Mariji i ona se u njoj naziva Bogorodica. Stoga i spominjemo tu molitvu. Nije nam poznato kada je nastala. U svakome je slučaju vjerojatno najdrevnija molitva koju su kršćani upravljali Gospodinovoj Majci. Možemo s pravom pretpostaviti da je molitva nastala i proširila se među vjernicima najkasnije tijekom četvrtoga stoljeća jer se upravo tada ustalilo Mariju nazivati Bogorodica.³²

Posve rado naznačujemo da ni dogmatska konstitucija Drugog vatikanskoga sabora *Lumen gentium* nije zaboravila molitvu *Sub tutum praesidium*. Izrijeком je spominje.³³ To Sabor čini kada govori o “štovanju” Isusove Majke u Crkvi. Sabor ističe da se “Blažena Djevica od najdrevnijih vremena štuje pod nazivom Bogorodice”. U izvorniku je na latinskome izričaj *Deipara*. To je, kazasmo, najneposredniji prijevod za θεοτόκος, Bogorodica.

11. EPIFANIJE SALAMINSKI (+403.)

Epifanija nazivamo Salaminski po gradu Salamini na Cipru.³⁴ On je tu imao biskupsko sjedište i bio ciparski metropolit. Inače je Epifanije bio iznimno učen čovjek. Poznavao je više jezi-

³¹ Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 100; A. GRILLMEIER, *Christ*, 298 bilj. 126; A. GRILLMEIER, *Vorbereitung*, 125 bilj. 14.

³² Usp. G. PHILIPS, *L'Église et son mystère*, II, Descée, 1968., 276-277.

³³ Usp. *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, (Zagreb, 1970.), *Lumen gentium*, 8 bilj. 21., str. 204.

³⁴ Glede Epifanija vidi: J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 387-400; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 315-316; J. PAVIĆ - T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, 177-178; M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, 169-171; M. MANDAC, *Ivan Zlatousti, Krsne Pouke*, Makrska, 2000., 23-25.

ka. Nadasve se zanimao za povijest Crkve i teologije. Epifanije je bio pravi stručnjak kada su u pitanju krivovjerja što su se prije njega javljala stoljećima.

Epifanije se služio Marijinim nazivom θεοτόκος. To znači da su ciparski vjernici dobro znali koji mu je smisao i zašto se Djeвица Marija oslovljava θεοτόκος. U potvrdu kazanoga navodimo uz stanovito tumačenje jedno mjesto iz djela kojemu je Epifanije stavio naoko čudan i izniman naslov Ἀγκυροτός. Pridjev ἀγκυροτός dolazi od imenice ἄγκυρα, sidro. Stoga ἀγκυροτός znači sidrom učvršćeni ili jednostavno čvrsto učvršćeni.³⁵ Inače se ἀγκυροτός u Epifanijevu naslovu odnosi na kršćanina. U životu što nalikuje putovanju morem koje zna biti uzbibano kršćanin ima vlastito sidro. To je njegova vjera. Stoga se kršćanin ne boji ni najsilnijih valova u oluji života.

Epifanije u ulomku³⁶ kojim se izravno bavimo govori o Isusu Kristu koji je σωτήρ, Spasitelj, Isus je Sin Božji i božanski Logos. Ali je “sišao s nebesa”. To je učinio da uniđe “u djevičansku radionicu”. To je krilo Marije koja je djeвица. Tu je mjesto gdje djeluje Spasitelj. Epifanije se doista poslužio riječju ἐργαστήριον, radionica. U radionici Marijine utrobe Spasitelj je izradio “naše spasenje”, ἡμετέραν σωτηρίαν. Nije nimalo teško pogoditi zamašitost i dubinu Epifanijeve misli. Utjelovljenje, obistinjeno u Marijinu krilu, uspostava je ljudskoga spasenja. U biti i jezgri tu je već dogotovljeno sve jer sve što će još Isus Krist kao Spasitelj učiniti za spasenje ljudi počiva i temelji se na utjelovljenju u Djevici Mariji.

Prosljeđujući svoje razmišljanje Epifanije naznačuje da Logos pri utjelovljenju nije “promijenio narav”. Epifanije želi reći da Spasiteljeva božanska narav, φύσις, utjelovljenjem nije pretrpjela nikakvu promjenu. Ona je u sebi nepromjenljiva i neizmjenljiva. Kod utjelovljenja Spasitelj je “uzeo čovječstvo”. U izvorniku piše λαβών, uzevši. Isti izričaj u svezi s utjelovljenjem čitamo u Fil 2,5. Za riječ “čovječstvo” kod Epifanija stoji riječ ἀνθρωπότης. Naći će se i u znamenitoj Kalcedonskoj definiciji. Jasno je da ἀνθρωπότης zapravo označuje ljudsku narav.

Epifanije pak u svome razlaganju nipošto nije zaboravio dodati da se “uzeto čovječstvo” nalazi “s božanstvom”. Tako Spasitelj čovječanstva uistinu posjeduje “božanstvo” i “čovječstvo”. On je Bog po božanstvu i čovjek po čovječstvu.

³⁵ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 12.

³⁶ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 1086; PG, 43, 157.

Govoreći o Isusu koji je Sin Božji Epifanije u nastavku razmatranja kaže da je Krist “potpun kod Oca”. U izvorniku je pridjev τέλειος koji znači potpun, cjelovit, savršen. Epifanije je želio kazati da je Isus Krist jer je Očev Sin neokrñjen u svome božanstvu. Jednako je Bog kao i Bog Otac. Epifanije to ističe jer tako vjeruje i jer su to odbacivali arijevski teolozi. Oni su jedino pristajali na to da prihvate kako je Isus okrñjena i smanjena božanstva.

Međutim Sin se “učovječio među nama”. Izričaj “među nama” jamačno potječe iz Iv 1,14. Sin je utjelovljenjem “uzeo tijelo i ljudsku dušu”. Nije se, drugim riječima, utjelovio na “privid”. Epifanije se u svome tekstu poslužio riječju δόκησις. Iako je otklonio i odbacio svaku prividnost Isusova tijela. To je protiv doceta koji su uistinu učili i govorili da je Isusovo tijelo samo neki tjelesni privid, δόκησις. Epifanije, naprotiv, ističe da se Isus utjelovio po istini, ἀληθεία. Isus je imao pravo ljudsko tijelo. Posjedovao je i “ljudsku dušu”. Isusova ljudska duša, stvorena kao i svaka druga ljudska duša, neporeciva je zbilja. Njezina je uloga u ljudskome spasenju nužna. Znamo pak da je Isusu ljudsku dušu, ψυχή, zanijekao Arije.³⁷ Apolinar je sa svoje strane tvrdio da Isus nije posjedovao ljudski νοῦς, um.³⁸ Nasuprot jednome i drugome Epifanije svom jasnoćom i punom bistrinom govori o Isusovoj ljudskoj duši, ψυχή ἀνθρωπίνη. Ona je jednaka svakoj ljudskoj duši koja je u sebi duhovna i razumna.

Budući pak da Gospodin Isus ima ljudsko tijelo i ljudsku dušu, on je “cjelovit čovjek”. Doista je Epifanije napisao τελειὸς ἄνθρωπος. Tako je Isus dvostruko τελειὸς, cjelovit. Cjelovit je ukoliko je Bog i cjelovit je kao čovjek. Možemo ovdje naznačiti da se u biti u istome smislu dvaput ponavlja τελειὸς i u kristološkoj Klacedonskoj definiciji.

Epifanije, nadalje, kaže da je Sin Božji “za se oblikovao čovjeka”. Već kazasmo što taj izričaj znači. Ali Sin je to učinio polazeći “od Marije” koja, je “Bogorodica”, θεοτόκος. Učinio je to “po Duhu Svetomu”. Izričaj je, vidi se, preuzet iz Mt 1,18.

Dobro znamo da je naše prethodno izlaganje bilo doista dugo dok nismo došli do Epifanijeva govora o “Mariji Bogorodici”. Ali izlaganje barem jasno pokazuje u koji je i kako dubok teološki

³⁷ Redovito se u povijesti teologije ne vodi računa o Arijevoj kristološkoj zabludi. Uistinu je Arije tvrdio da Isus Krist nije posjedovao ljudsku dušu, ψυχή. Nju je zamijenio u Gospodnjemu tijelu Logos. Čak je Arije na temelju toga dokazivao da Isus nije Bog. O tome vidi: M. MANDAC, *Atanazije*, 54-55.

³⁸ Apolinar je učio da Isus nije posjedovao ljudsku razumnu dušu, νοῦς, nju je namjestio Bog Logos: usp. M. MANDAC, *Atanazije*, 50-54.

okvir Epifanije uveo Mariju kao θεοτόκος. Ona je θεοτόκος jer je Sin Božji koji je Bog od nje “za se” (εἰς ἑαυτόν) kada se utjelovio uzeo cjelovitu ljudsku narav i rodio se kao čovjek da spasi svakoga čovjeka. Božji naum i njegovo otajstveno određenje oduvijek su uključivali da Marija bude θεοτόκος. To je Božji put da se obistini i u djelo provede čin spasenja ljudskoga roda.

12. NIL ANCIRSKI

360

Nil je u svoje doba predvodio samostan u okolici Ancire koja je onda bila istaknuto kršćansko središte.³⁹ Svojim životnim radom i spisima puno je pridonio razvoju monaštva na kršćanskome Istoku. Začudo Nila čak više ne spominju ni djela koja se stručnije bave razvojem drevne kristologije. Nama se čini da je to nepravедno. Mi ga i stoga ovdje ističemo.

U Nilovim se spisima nalaze veoma vrijedne kristološke tvrdnje koje su podloga i razlog Marijina naziva θεοτόκος. Na žalost Nilov izvornik nemamo. Imamo pak povjerenje u prijevod koji nam je pred očima.⁴⁰ Po Nilu je “Gospodin Isus Krist jedan, samo jedna *hypostasis*, samo jedan *prosopon*”. Izreka je za vrijeme kada je pisana uistinu iznimne kristološke vrijednosti. Nil se, očito, služio riječima ὑπόστασις i πρόσωπον. Pomoću njih je izrazio Isusovo osobno jedinstvo. Znamo da su se u tu svrhu riječju ὑπόστασις nadasve rado i često služili teolozi Aleksandrijske teološke škole. Teolozi u Antiohiji u svojoj su školi⁴¹ u istu nakanu radije posizali za riječi πρόσωπον. Jedna se i druga nalazi u Kalcedonskome simbolu. Nil također kaže da je Isus Krist Bog i čovjek u samo jednoj osobi. On otuda razumno zaključuje da je Djevica Marija uistinu θεοτόκος, Bogorodica.

13. ĆIRIL ALEKSANDRIJSKI

Kada je u dogmatici riječ o mariologiji nikada i nipošto ne oklijevamo otvoreno tvrditi da Ćiril Aleksandrijski spada među

³⁹ O Nilu Ancirskome vidi J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 499-508; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 334; J. PAVIĆ - T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, 212.

⁴⁰ Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 50 bilj. 1.

⁴¹ O Antiohijskoj i Aleksandrijskoj školi vidi M. MANDAC, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, 194-198.

najveće i najznačajnije mariologe.⁴² Doista je posjedovao dubok i širok nauk o Djevici Mariji. Pri tome je posebice vezan uz Djevičin naziv θεοτόκος. U vrijeme kada je Nestorije, o kome u nastavku govorimo, izdvojeno s istomišljenicima žestoko i svom silinom napao i osporio naziv θεοτόκος kao u vjeri netočan, Ćiril je naziv uporno i oduševljeno kao nužan branio. Tome svjedoče razna Ćirilova djela. To na poseban način vrijedi za njegov spis gdje se izravno obara na “Nestorijeve hule”.⁴³ Isto treba reći za djelo što ga je Ćiril napisao “protiv onih koji neće da priznaju da je sveta Djevica Božja majka”.⁴⁴

Mi se glede Ćirilova stava prema θεοτόκος zaustavljamo razlažući⁴⁵ par njegovih izvornih odlomaka. Prvi uzimamo iz njegova pisma što ga je uputio egipatskim monasima.⁴⁶ Egipat je u Ćirilovo doba bio pun monaških zajednica. Monasi su bili iznimno utjecajni u Crkvi i društvu. Možda je i Ćiril u mlađim godinama neko vrijeme proboravio među monasima. Svakako ih je veoma cijenio i rado uvažavao.⁴⁷

Ćiril se u naznačenome pismu čudi što uopće postoje “neki” (τινές) koji sumnjaju i dvoje da li da se ἡ ἀγία παρθένος, Sveta djevica, nazove ili ne θεοτόκος. Po njegovu sudu tu nema nikakve dvojbe niti bilo kakvoga oklijevanja. Tko vjeruje da je “Gospodin naš Isus Krist Bog” (θεός), za njega je “sveta Djevica” koja ga je rodila uistinu θεοτόκος, Bogorodica.⁴⁸

U istome pismu nešto dalje⁴⁹ Ćiril ističe razlog zbog kojega oni “neki” odbijaju Mariji naziv θεοτόκος. To je stoga što taj naziv prema dotičnima uključuje da je Djevica Marija postala “majka božanstva”, θεότητος μήτηρ. Doista je to bio ključni razlog što su “neki” odbacili i napadali naziv θεοτόκος. Ćiril na istome mjestu veoma dugom rečenicom odgovara na primjedbu i prigovor. U tu svrhu najprije promatra rođenje Boga Logosa “iz same biti (οὐσία)

⁴² Ćirilu Aleksandrijskome posvetili smo cijeli spis. Vidi M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski, Utjelovljenje Jedinorođenca i Jedan Krist*, Makarska, 2001.

⁴³ O tome djelu vidi: M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 23-24; J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 127-128.

⁴⁴ Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 129.

⁴⁵ Usp. J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 143; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 288.

⁴⁶ Usp. M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 29-30.

⁴⁷ Usp. M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 10.

⁴⁸ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 2058; PG, 77, 13.

⁴⁹ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 2059; PG, 77, 21.

Boga i Oca”. Naznaka “iz same biti” otklanja arijevske učenje. Logos je živ. On je zasebna osoba. Tako smo razumjeli Ćirilovu naznaku da je Logos ἐνυπόστατος. Ćiril o Logosu dodaje da posjeduje “opstojnost” (τὴν ὑπαρξιν) koja je izvan svakoga vremena. Logos je “uvijek supostojao s onim koji ga je rodio”. On “u njemu i s njime zajedno postoji”.

Pošto je razmišljao o vječnome rođenju Logosa iz Boga Oca, Ćiril prelazi na njegovo “tjelesno rođenje po ženi”. Ono se zbilo na koncu vremena. Tada je Logos postao tijelo. Po Ćirilu to znači da se “sjedinio s tijelom koje ima razumnu dušu”. Izrazom “razumna duša” Ćiril je odbacio apolinarizam. U naznačenome se smislu “veli” da se Logos “i tjelesno rodio po ženi”. Dva su, dakle, rođenja istoga Logosa. Jedno je “iz same biti Boga i Oca”. Drugo je “tjelesno” i ono je “po ženi”.

Nama se Ćirilovo obrazlaganje čini jasnim. Po njemu Marija je θεοτόκος jer je Isus Krist koga je ona rodila Bog, θεός. Ona nije “majka božanstva” jer je Isus Krist Očev Logos koji svoje božanstvo (θεότης) ima rođenjem iz same biti Boga Oca.

Novi ulomak uzimamo iz Ćirilova kristološkoga djela *Scholia de incarnatione Unigeniti*.⁵⁰ Tu Ćiril u razmišljanju polazi⁵¹ od izreke apostola Ivana po kojoj Logos “bijaše Bog” (Iv 1,1). Ali Logos je “postao i čovjek”. Bog Logos se radi ljudi “rodio po tijelu”. Otuda “nužno” (ἀναγκαιώς) slijedi da je doista θεοτόκος ona žena koja je Logosa “rodila” ukoliko je čovjek. Ćiril tome dodaje: da Marija “nije rodila Boga, onaj koji se od nje rodio, ne bi se zvao Bogom”. Međutim, “bogoduha ga Pisma nazivlju Bogom”. To je već slučaj s Iv 1,1. Postoje, jasno, i druga novozavjetna mjesta⁵² gdje se Sin Djevice Marije naziva Bogom i ona tako utvrđuju i opravdavaju Marijin naziv θεοτόκος.

U trećem odlomku⁵³ koji imamo pred očima Ćiril se za svoj nauk najprije poziva na “svete oce”. Mislimo da tako naziva teologe koji su prije svega u Aleksandriji, ali i drugdje, Mariju nazivali θεοτόκος. Ćiril bilježi da su se oni “odvažili” i da nisu nimalo oklijevali “svetu Djevicu nazvati bogorodicom” (θεοτόκος), Ćiril u tome slijedi “svete oce”.

⁵⁰ Usp. M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 27-28.

⁵¹ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 2125; PG, 75, 1400.

⁵² Usp. K. RAHNER, *Écrits Théologiques*, I., Desclée, 11-111; O. CULLMANN, *Christologie du Nouveau Testament*, Neuchâtel, 1966., 266-273.

⁵³ Vidi: H. DENZINGER - A. SCHÖNMETZNER, *Enchiridion Symbolorum*, Herder, 1955., 251.

Ćiril osobno u razmatranju kao prvo naznačuje kako se ne smije shvatiti naziv θεοτόκος. Naziv ne kaže da je “iz svete Djevice početak postojanja primila Logosova narav niti njegovo božanstvo”. Djevica Marija nije rodila Logosa u njegovu božanstvu. Logos se vječno rodio iz Boga Oca kao Bog. On je vječni Bog svojim božanstvom. Ali se “iz nje”, to jest iz “svete Djevice”; zapravo “rodilo sveto tijelo” koje “razumno oživljuje duša”. I tu je odbačen Apolinarov nauk.

Sa svetim se tijelom s razumnom dušom “sjedinió Logos”. To se pak otajstveno i tajnovito sjedinjenje zbilo καθ’ ὑπόστασιν, po hipostazi. Kasnije će se u kristologiji uvriježiti govor o hipostatskome sjedinjenju. Time se izražava bit Gospodnjega utjelovljenja, ljudska Isusova narav za osobu, ὑπόστασις, ima osobu Boga Logosa koji je Bog. Svoju ljudsku osobu ne posjeduje. Na temelju kazanoga Ćiril ističe da govorimo i vjerujemo da se od Djevice Marije “po tijelu”, to jest kao čovjek, “rodio Logos”. To je Isus Krist. Budući da je on Bog, Djevica Marija, njegova Majka, prava je θεοτόκος. Ćiril inače na istome mjestu oštro i čvrsto odbija one koji uče da se “najprije (πρῶτιν) iz Svete djevice rodio običan čovjek” (ἄνθρωπος κοινός) te da je tek “na nj potom (εἶθα) sišao Logos”. Razumije se da u tome slučaju Marija nije θεοτόκος, Ćiril je smatrao da upravo to uči Nestorije⁵⁴ i zato odbija θεοτόκος.

Ulomak koji smo upravo pojašnjavali pripada među najvažnije kada je riječ o θεοτόκος. Razlog je jednostavan. Nalazi se u pismu što ga je Ćiril uputio Nestoriju. To se pak pismo čitalo na Efeškome saboru 431. Oci su ga svečano proglasili pravovjernim. Tako su izravno potvrdili i Marijin naziv θεοτόκος. Pismo smo preveli u cjelini i kratko predstavili u djelu posvećenom Ćirilu Aleksandrijskome.⁵⁵

14. NESTORIJE (+ 451.)

Ako se povijesno i točno sadržajno govori o Djevici Mariji kao θεοτόκος, nužno je i neizostavno spomenuti Nestorija. On je inače dobro poznat crkvenoj povijesti i povijesti teologije.⁵⁶ Za-

⁵⁴ Usp. M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 110-116.

⁵⁵ Usp. M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 301-304.31

⁵⁶ U svezi s Nestorijem vidi: B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 336-338; J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 518-519; M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 45-51; J. QUASTEN, *Patrologia*, II, 518-519.

pravo je naročito o Nestoriju riječ kada se razglaba povijesni tijek kristologije⁵⁷ i povezano s time mariologija.⁵⁸ Bilježimo samo da je Nestorije teološku izobrazbu stekao u Antiohiji. Kao istaknuti propovjednik postao je patrijarh u prijestolnici Carigradu 428. Život je okončao boraveći u jednoj pustinjskoj oazi kao prognanik. Moglo je to biti oko 451. Pretpostavljamo da Nestorije nije doživio Kalcedonski sabor.

Nestorije je napisao nekoliko teoloških djela.⁵⁹ Posebice ističemo njegovo pismo Ćirilu Aleksandrijskome. Nestorije ga je potpisao 15. lipnja 430. Mi smo to pismo preveli u cjelini.⁶⁰ Ono je iznimno važni teološki dokument. To je pismo čitano 22. VI. 431. na Efeškome saboru. Saborski su Oci sadržaj pisma uspoređujući ga s Nicejskim vjerovanjem proglasili krivovjernim. Kada Sabor izriče Nestoriju osudu uz ostalo se poziva na njegova "pisma".⁶¹ Pri tome su saborski Oci bez dvojbe imali na umu i Nestorijevo pismo o kojemu govorimo. Mi iz njega vadimo dio⁶² gdje se spominje Djevica Marija. Nestorije na tome mjestu kaže da je glede "svete Djevice" ona προσηγορία što glasi χριστοτόκος u odnosu na θεοτόκος po sebi ἀκριβεστέρα. Riječ προσηγορία označuje⁶³ čin kojim nekoga zazivalo da ga pozdravimo. Potom znači nazivanje po imenu, imenovanje, ime. Pridjev ἀκριβής znači točan, poman, koji dobro pristaje.⁶⁴ Nestorije je u tekstu upotrijebio komparativ. On kaže: ako se u svezi sa "svetom Djevicom" usporedi naziv χριστοτόκος s nazivom θεοτόκος tada naziv χριστοτόκος bolje pristaje od naziva θεοτόκος. Pomniji je i točniji. Nestorije u svome pismu navodi veći broj novozavjetnih mjesta da učvrsti svoju tvrdnju i ukrijepi vlastito mišljenje. On inače na tome mjestu izrijekom i izravno ne odbacuje θεοτόκος.

⁵⁷ Glede Nestorijeve kristologije vidi: A. GRILLMEIER, *Christ*, 447-472.501-51.559-568; J. LIEBAERT, *Incarnation*, 190-194; J.N.D. KELLY, *Doctrines*, 310-317; M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 110-116.

⁵⁸ Glede Nestorijeve mariologije vidi: J.N.D. KELLY, *Doctrines*, 310-311; A. GRILLMEIER, *Christ*, 444.477-448.451.455; Th. CAMELOT, *De Nestorius à Eutyches. L'opposition de deux christologies*, u *Das Konzil von Chalkedon*, I., 213-214.219-221.224.227.

⁵⁹ O Nestoriju kao teološkome piscu vidi J. QUASTEN, *Patrologia*, II., 519-523.

⁶⁰ Usp. M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 305-310.

⁶¹ Usp. H. DENZINGER - A. SCHÖNMETZER, *Enchiridion Symbolorum*, 264.

⁶² Usp. H. DENZINGER - A. SCHÖNMETZER, *Enchiridion Symbolorum Supplementum*, 251d; M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 307.

⁶³ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1665.

⁶⁴ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 66.

Iz povijesti znamo da Nestorije nije u Carigradu kao patrijarh započeo raspravu o nazivima za Djevicu Mariju. On se u nju kao glava carigradskoga kršćanstva uključio. Nestorije je zatekao dva tabora i dva oprečna mišljenja. Neki su uporno tvrdili da Mariju treba nazivati ἀνθρωποτόκος, čovjekorodica. Drugi su se tome opirali i Mariju nazivali θεοτόκος, Bogorodica. Želeći kao posrednik izmiriti različite i oštro suprotstavljene stranke Nestorije je predložio da se Kristova Majka nazove χριστοτόκος, Kristorodica.

Oni koji su uporno govorili da je Marija ἀνθρωποτόκος nazivom su željeli istaknuti Isusovu ljudsku narav. Po njima je Marija rodila čovjeka. Ona je radi toga "čovjekorodica". Razumije se da je taj naziv kao takav posve neprihvatljiv. Pristaše naziva "Bogorodica" mislili su da se njime dobro ističe Isusovo božanstvo. Protivnici toga naziva upozoravali su da ga u svoje svrhe iskorištavaju arijevcima i apolinaristima. Što se Nestorija tiče on je kao takve prihvaćao oba naziva. Postavljao je uvjet da se nijedan ne odbaci. Prava je šteta što Nestorije nije znao da se naziv θεοτόκος kao jedini pravovjerni već odavna ukorijenio u narodu i da su ga rabili teološki pisci. On je pomišljao da je nova kovanica. I sam je znao da naziv θεοτόκος u svome govoru i propovijedi zlorabe Arijevi i Apolinarevi pristaše.

Kazasmo da je Nestorije predložio kao najbolje rješenje naziv χριστοτόκος. Sigurno je i sam znao da se baš takav ne nalazi u Novome zavjetu kao, uostalom, ni θεοτόκος. Prema tome, χριστοτόκος je vlastita Nestorijeva kovanica. Po Nestoriju izričaj χριστοτόκος sadržajem dolazi iz Novoga zavjeta. Nestorije ga je prigrlio nadasve stoga što je mislio da je u nazivu naznačeno Isusovo božanstvo i čovječstvo, njegova božanska i ljudska narav. Ali treba dobro istaknuti da Nestorijevo tumačenje nipošto ne zadovoljava. U njemu se nalazi i krije njegovo krivovjerje. Ono je kristološko s posljedicom za mariologiju.

Po Nestoriju u Djevici Mariji i iz nje se začeo i oblikovao čovjek. Stoga je Marija zapravo i u biti ἀνθρωποτόκος. Nestorije često začeo u krilu Djevice Marije naziva "hramom". Isus je tim izričajem u Iv 2,19 nazvao svoje tijelo. U Isusovom se tijelu kao u hramu u Marijinoj utrobi nastanio Bog Logos. Radi toga se Marija može nazvati i θεοτόκος. To je temelj zašto je Nestorije tvrdio da Isus, po njegovu učenju, nije "puki čovjek" ni "obični čovjek". Isus to nije jer u njemu prebiva i boravi Bog Logos. Ali je zabluda i krivovjerje kod Nestorija u tome što ne uči da je Bog

Logos osobno u Djevici Mariji, uzevši od nje utjelovljenjem ljudsku narav, postao čovjek te da je Marija baš zato u punome smislu θεοτόκος. Čovjekom je rodila, osobu Boga Logosa. Iz kazanoga proizlazi da ne zadovoljava ni naslov χριστοτόκος. Njime Nestorije zapravo kaže da je Marija rodila čovjeka u kome je stanovao Bog Logos.

15. EFEŠKI SABOR (431.)

Efeški sabor s pravom slovi kao sabor⁶⁵ koji je svečano i neposredno prihvatio i potvrdio Marijin naziv θεοτόκος. To je, dakako, u načelu točno i povijesno istinito. Ipak to treba dodatno pojasniti. Na saborskoj sjednici održanoj 22. lipnja 431. u Efezu u crkvi posvećenoj Svetoj Mariji čitalo se, kako smo već ranije naznačili, pismo što ga je Ćiril Aleksandrijski uputio Nestoriju. Oci su pismo proglasili pravovjernim. U njemu se nalazi naziv θεοτόκος, Čitano je - i to već rekosmo - i Nestorijevo pismo Ćirilu. Saborski su ga Oci proglasili krivovjernim. Nestorije u njemu izražava svoje stajalište o Djevici Mariji. On je u biti osvjedočen da Mariju ne treba nazivati θεοτόκος.

Polazeći od upravo naznačenoga razumije se zašto se uvriježilo opće mišljenje da je Efeški sabor Djevicu Mariju proglasio θεοτόκος. Jasno je da to nije krivo. Inače je tome saboru bio osnovni cilj i prva svrha⁶⁶ utvrditi da je Isus Krist utjelovljeni Sin Božji, utjelovljeni Bog Logos. Zato je Djevica Marija koja je rodila Isusa Krista θεοτόκος, Bogorodica.

Drugi vatikanski sabor spominje Efeški sabor iz 431. To čini u konstituciji *Lumen gentium*⁶⁷ kada govori o štovanju, *cultus*, Djevice Marije. U *Lumen gentium* se ističe da je od Efeškoga sabora i pod njegovim utjecajem "Božji narod" na zaseban i naročit način, *praesertim*, stao štovati Djevicu Mariju. To je štovanje stalno "čudesno raslo", *mirabiliter crevit*. Oci u *Lumen gentium* nabrajaju različite oblike Marijinoga štovanja vezanoga uz Efeški sabor. Tu je najraznovrsnije Marijino čašćenje, *veneratio*. U vjernicima se rasplamsavala osobita ljubav prema Kristovoj

⁶⁵ U svezi s Efeškim saborom od 431. Vidi M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 57-61.

⁶⁶ Usp. A. GRILLMEIER, *Christ*, 404-487; J. LIEBAERT, *Incarnation*, 197-198; A. GRILLMEIER, *Vorbereitung*, 160-164.

⁶⁷ Usp. *Lumen gentium*, 8, 66, str. 184.

Mariji, *dilectio*. Kršćani su stali u molitvi zazivati Mariju. To je *invocatio*. Sve je po *Lumen gentium* vezano uz sabor održan u Efezu davne 431.

16. SYMBOLUM UNIONIS

Ovdje je pred nama važni dokument iz ranokršćanske kristologije.⁶⁸ Njegovo značenje možemo pokazati ako utvrdimo razlog i okolnosti zašto je zapravo nastao. Inače se tekst u bitnome dijelu ne može dovoljno razumjeti.

Efeški sabor iz 431. nije posve proslavljen u miru niti u punome crkvenome zajedništvu. Saborskim sjednicama koje su se održavale pod pokroviteljstvom Ćirila Aleksandrijskoga nisu pribivali biskupi iz Antiohijskoga patrijarhata. Njih je predvodio patrijarh Ivan. Također su spomenutim sjednicama okrenuli leđa biskupi što ih je u Efez doveo Nestorije kao ni on sam. Ti su biskupi odvojeno zasjedali. Razumje se da se Nestorije sa svojim biskupima pridružio skupu koji je predvodio Antiohijski patrijarh Ivan. Tako je teklo do samoga kraja Efeškoga sabora. Zapravo je nastao pravi crkveni raskol. Stranke su se rastale nepomirene.

Poslije sabora svakome je bilo jasno da treba raskol između Aleksandrije i Antiohije otkloniti i uspostaviti puno crkveno jedinstvo i pravo zajedništvo. Stoga su izabrani predstavnici objiju strana da sastave tekst koji će svi moći prihvatiti i potpisati. Pregovori su bili iznimno tegobni i mučni. Trajali su dugo.

Podrobno nam nisu niti poznati. Ali ti su predgovori urodili zrelim plodom i dostojnim svakoga truda i najtežega napora.⁶⁹ Sastavljeni tekst nazivamo *Symbolum unionis*, Simbol sjedinjenja. Konačno je oblikovan 433. To je prvorazredni kristološki tekst s izvrsnom kristologijom. U njemu je svaka riječ dobro promišljena i našla je svoje mjesto u dokumentu. Razumljivo je što *Symbolum unionis* slovi kao izravno i obilno vrelo za Kalcedonsku definiciju. Simbol sjedinjenja u ime Aleksandrije potpisao je Ćiril Aleksandrijski i u ime Antiohijskoga patrijarhata patrijarh Ivan.

⁶⁸ Tekst se veoma dobro očuvao. Vidi: H. DENZINGER - A. SCHÖNMETZER, *Enchiridion Symbolorum*, 272; M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 323.

⁶⁹ Usp. M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 62-64.

Dokument je određeno remek-djelo kristološkoga sadržaja. Mi o njemu govorimo zbog Marijina naslov θεοτόκος. Ta je naziv nazočan i ispred samoga teksta koji nazivamo *Symbolum unionis*.⁷⁰ Ali mi ćemo kratko promotriti jedino izreku gdje se u samome Simbolu spominje Isusova Majka ukoliko je θεοτόκος.

Iskaz vjere u *Symbolum unionis* odnosi se na “Gospodina našega Isusa Krista, jedinorođenoga Sina Božjega”. Tako počinje Simbol, vidi se kolika je punina i svečanost u izričaju na početku. Iako se govori kada se cjelovito govori o Isus Kristu. Možemo spomenuti da se o Isusu kao “jedinorođenome” u Novome zavjetu čita jedino kod apostola Ivana.⁷¹ O Isusu se u Simbolu kaže da se “rodio iz Oca”, ἐκ τοῦ Πατρός. To je, Isusovo vječno rođenje “po božanstvu”, κατὰ τὴν θεότητα. Tim je rođenjem iz Boga Oca Isus Krist Bog. Posjeduje božanstvo. To je Isusova božanska narav.

Ali Isus se također rodio ἐκ Μαρίας, iz Marije. To je njegovo rođenje “po čovještvu, κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. To je Isusovo povijesno i zemaljsko rođenje. Njegovom snagom Isus ima “čovještvo”. On je tako čovjek. Radi dva rođenja Isus koji je “jedan Krist, jedan Sin, jedan Gospodin”, to jest jedna jedina osoba koja je Sin Božji, ima dvije naravi, božansku i ljudsku. Isus je “potpuni Bog” i “potpuni čovjek”.

Utjelovljenjem se među “dvjema naravima” obistinula ἕνωσις, sjedinjenost. Sjedinjenosti je oznaka da je ἀσύγχιτος ἕνωσις. Riječ ἀσύγχιτος znači “nesmještan”. Ona ἕνωσις što se kod Isusova utjelovljenja zbilila između božanske i ljudske naravi nije naravi smiješala. Nije jednu preobrazila i preinačila u drugu. Obje su naravi zadržale i sačuvale svoje vlastitosti. Zato je Isus Krist Bog i čovjek. Isus je jedna osoba koja je Bog Logos. Na temelju tako shvaćene ἕνωσις dviju naravi “jednoga Krista” koji je “jedan Sin”, odnosno “jedan Gospodin” u *Symbolum unionis* se kaže da je “sveta Djevicica Bogorodica”, θεοτόκος. Ona je to zato što se “Bog Logos utjelovio i učovječio”. Bog Logos je “sa samim sobom sjedinio (ἐνώσαι ἑαυτῷ) onaj hram koji je iz nje (ἐξ αὐτῆς) uzeo”. To je, dakako, “sveta Djevicica”. Naznaka “hram” bez dvojbe dolazi iz Iv 2,19. Sve se pak naznačeno zbililo u Marijinome krilu “od samoga začeca”, ἐξ αὐτῆς τῆς συλλήψεως. Marija je od toga časa prava θεοτόκος jer se tada utjelovio i postao čovjekom “Bog Logos”, ὁ Θεὸς Λόγος.

⁷⁰ Vidi: H. DENZINGER - A. SCHÖNMETZER, *Enchiridion*, 271.

⁷¹ Usp. Iv 1,14; 1,18; 3,16; 3,18; 1 Iv 4,9.

17. IVAN KASIJAN (+ 435.)

Ivan Kasijan pripada krugu teologa koji su potekli iz drevne Galije.⁷² U mladoj dobi stekao je punu klasičnu izobrazbu i dobro naučio grčki jezik što je prava rijetkost u ono vrijeme za latinski Zapad. Kasijan je po duši i naklonosti bio usmjeren na povučen i samotnan život. Na kršćanskome Istoku živio je monaški i dobro upoznao egipatske monaške oblike. Sam je kasnije na Zapadu zasnivao samostane i svojim djelima osmišljavao samostanski način života.

Mi od Kasijanovih spisa spominjemo samo *De incarnatione Domini contra Nestorium*.⁷³ Djelo je objavljeno u Rimu u početku rasprave s Nestorijem i njegovim kristološkim učenjem. Za postanak toga Kasijanova djela određena zasluga pripada rimskome arhidakonu Leonu koji će postati papa i nazivamo ga Leon Veliki.⁷⁴

Iz Kasijanova spisa *De incarnatione Domini* vraćamo pozornost na jedan kratki dio.⁷⁵ U njemu Kasijan Nestorija izravno i neposredno naziva krivovjernikom. Nestorije je *haeretieus*, heretik. On je to zato jer niječe da se “Bog rodio iz Djevice”. Otuda, po Nestoriju, slijedi da je nemoguće “Mariju majku Gospodina našega Isusa Krista nazvati *Theotokos*, to jest Božjom Majkom”. Nestorije traži da se Marija oslovljava nazivom “*Christotokos*, to jest jedino Kristovom majkom, ne Božjom”.

Kasijan također naznačuje i Nestorijev dokaz za navedeni način govora. Marija, tvrdi Nestorije, ne može biti *Theotokos* jer “nitko ne rađa starijega od sebe”. Ako je pak Marija *Theotokos*, to onda znači, po Nestoriju, da s njezinim začecem Isusa Krista počinje postojati i njegovo božanstvo. Isus ni kao Bog prije nije postojao. Kasijan kaže da je to Nestorijevo razmišljanje *stultum argumentum*, lud dokaz. On će o njemu raspravljati “kasnije” u spisuu. Ali najprije će “božanskim svjedočanstvima” što su svetopisamski navodi dokazati da je “Krist Bog i Marija Božja majka”.

⁷² O Ivanu Kasijanu vidi: B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 452-454; J. PAVIĆ - T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, 266-267; A. HAMMAN, *Patrologia*, III., Marietti, 1978, 486-496.

⁷³ O tome djelu vidi: B. ALTANER - A. STUIBER, 422; A. GRILLMEIER, *Christ*, 468-472; A. HAMMAN, 468-472.

⁷⁴ Usp. M. MANDAC, *Leon Veliki, Govori*, Makarska, 1993.

⁷⁵ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 2054; PG, 50, 31.

18. KALCEDONSKI SIMBOL (451.)

Pred očima nam je znameniti i svakome poznati dokument.⁷⁶ Nastao je na Kalcedonskome saboru 451. Dokument se raznoliko naziva. Uz Kalcedonski simbol zna se reći Kalcedonska definicija i Kalcedonska kristološka formula.⁷⁷ Taj je dokument⁷⁸ ogromne i nenadmašene vrijednosti za kristologiju.⁷⁹ Sve što se stoljećima pred Kalcedonski sabor razglabalo o Kristovu neizrecivome i nedomislivome otajstvu našlo je punu pravovjernu i konačnu riječ u Kalcedonskome simbolu. Naknadna je kristologija pojašnjavala i tumačila Kalcedonsku definiciju.

370

Dio Kalcedonskoga dokumenta odnosi se i na Djevicu Mariju. Ona se u njemu naziva θεοτόκος. To je u tome pogledu svečana i konačna izreka. Otklanja svaku dvojbu, sumnju i moguće oklijevanje. Saborsku izreku o Djevici ponešto razjašnjavamo.

U definiciji piše da se Isus kao Sin Božji “rodio iz Oca”. To je rođenje “prije vjekova”. Ono je “po božanstvu”. Tako je Isus Bog. Ali isti se (ὁ αὐτός) također rodio “iz Marije” koja je “Djevica” i “Bogorodica”, θεοτόκος. To se rođenje zbilo “po čovještvu”. Zato je “isti”, to jest Sin Božji, čovjek. Isusovo se rođenje od Marije obistinilo “zadnjih dana” i ono je “radi nas” i “našega spasenja”. Izričaj “zadnji dani” po riječima podsjeća na Heb 1,2. Sadržajem je isti s naznakom “punina vremena” iz Gal 4,4. Sinovim utjelovljenjem “iz Marije Djevice” koja θεοτόκος nastupili su “zadnji dani” i “punina vremena”. Isus Krist je obistinio “naše spasenje”. Još jedino ostaje njegov slavni dolazak koji vjernici u nadi s ljubavlju budno čekaju.

19. IVAN DAMAŠČANSKI (+ 750.)

S naznačenim smo teološkim piscem došli u obradi do zadnje naumljene postaje. Uostalom Ivan Damaščanski, tako nazvan po Damasku svoga rođenja i mladih godina, zatvara veliko

⁷⁶ O Kalcedonskome saboru vidi M. MANDAC, *Teodoret Cirski*, 146-150.

⁷⁷ U svezi s postankom i vrelima Kalcedonske definicije vidi M. MANDAC, *Teodoret Cirski*, 150-154; I. O. de URBINA, *Das Symbol von Chalkedon-Sein Text, sein Werden, seine dogmatische Bedeutung*, u *Das Konzil von Chalkedon*, I., 389-418.

⁷⁸ Tekst se nalazi u H. DENZINGER - A. SCHÖNMETZGER, 301-302. Mi smo ga preveli u cjelini: usp. M. MANDAC, *Teodoret Cirski*, 154-155.

⁷⁹ Usp. A. GRILLMEIER, *Christ*, 543-557; J.N.D. KELLY, *Doctrines*, 338-343; J. LIEBAERT, *Incarnation*, 216-22.

razdoblje otačke teologije.⁸⁰ Ivan Damašćanski je ponikao iz veoma bogate, ugledne i utjecajne obitelji. U mladosti je stekao izvrsnu naobrazbu. Odlično je poznao grčki jezik. Znao je arapski i upoznao islam. Ivan Damašćanski bio je svećenik. Ipak je uglavnom živio kao asket i monah. Veliki je, plodni i svestrani teološki pisac. Svojim je raznorodnim djelima jako utjecao na cjelovito kršćanstvo bez razlike i izuzetka.⁸¹ Kod Ivana Damašćanskoga zadržavamo se duže jer smo srećom naišli na veći broj njegovih ulomaka u kojima je Djevicu Mariju nazvao θεοτόκος.

Nastojeći, dakle, utvrditi što je Ivan Damašćanski mislio i govorio o Djevici Mariji kao θεοτόκος najprije pojašnjujemo jedno njegovo mjesto iz njegova djela *De fide orthodoxa*.⁸² To je svakako temeljno i najvažnije dogmatsko djelo Ivana Damašćanskoga. On je tu sažeo svekoliku otačku dogmatiku. Inače je *De fide orthodoxa* treći svezak njegova djela s naslovom *Izvor spoznaje*.⁸³

U jednome ulomku iz *De fide orthodoxa*⁸⁴ Ivan Damašćanski kaže o nama kršćanima da “propovijedamo da je sveta Djevica Bogorodica”, θεοτόκος. Ali to nipošto nije samo i isključivo pobožni, uzvišeni i dostojanstveni način govora o Gospodnjoj Majci. Da je ona θεοτόκος, to naviještamo κυρίως και ἀληθῶς. Prilog κυρίως znači s punim pravom, zakonito, u pravome smislu.⁸⁵ Prilog pak ἀληθῶς znači doista, zbiljski, uistinu.⁸⁶ Prema tome, za nas kršćane Isusova je Majka θεοτόκος u punome i pravome smislu te riječi. Ona je to u zbilji i pravoj stvarnosti.

Utvrđujući prethodnu izreku Ivan Damašćanski kaže da se od svete Djevice, “iz nje”(ἐξ αὐτῆς), doista “rodio pravi Bog”, Θεός ἀληθής. Naznačeni prilog ἀληθῶς dolazi od pridjeva ἀληθής. Ivan Damašćanski zaključuje da je “istinska Bogorodica” (ἀληθής θεοτόκος)

⁸⁰ O životu Ivana Damašćanskoga usp. B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 526; J. PAVIĆ - T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, 304; *Patrologia*, V., Marietti, 2001., 233.

⁸¹ O spisima Ivana Damašćanskoga usp. *Patrologia*, V., Marietti, 2001., 234-236; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 526-530; J. PAVIĆ - T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, 304-305.

⁸² U svezi s tim djelom usp. *Patrologia*, V., Marietti, 2001., 234; B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 527; J. PAVIĆ - T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, 304-305.

⁸³ Glede teologije Ivana Damašćanskoga vidi: B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 530-532; J. PAVIĆ - T. Z. TENŠEK, *Patrologija*, 305-308; *Patrologia*, Marietti, 2001., 236-242.

⁸⁴ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 2354; PG, 94, 1028.

⁸⁵ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1155.

⁸⁶ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 77.

ona žena koja je “rodila pravoga Boga”. Sada je Ivan o Isusu napisao ὁ ἀληθής Θεός. Izričaj se čita u 1Iv 5,20 te u Nicejskome i Carigradskome vjerovanju. Jasno je pak da je Marija kao θεοτόκος iz sebe rodila Boga koji je utjelovljen, σεσαρκωμένος.

Mi kao kršćani doista “govorimo” da se od Djevice Marije “rodio Bog”. Ali time ne kažemo da je “božanstvo Logosa iz nje (ἐξ αὐτῆς) uzelo početak postojanja”. Zapravo “sam se Bog Logos izvan vremena prije vjekova rodio iz Oca”. On kao božanska Osoba “postoji bez početka i vječno s Ocem i Duhom”. Ali Bog Logos “posljednjih je dana radi našega spasenja boravio u njezinoj”, u Marijinoj, “utrobi”. On se “iz nje utjelovio i rodio”. To se pak zbilo “nepromijenjeno”, ἀμεταβλήτως. Utjelovljenjem i rođenjem od Djevice Marije Logos se kao nepromjenljivi Bog u svome božanstvu nije promijenio niti se izmijenio.

Ivan Damaščanski na istome mjestu jasno i snažno ističe da “sveta Djevica nije rodila samoga čovjeka”. On je zapravo napisao ἄνθρωπον ψιλόν. Pridjev ψιλός u prvome redu označuje onoga tko je bez kose i zato ćelav. Potom ψιλός može značiti jednostavan, sam, jedini.⁸⁷ Cijeli izričaj ἄνθρωπος ψιλός ima u kristologiji dugu i stoljetnu povijest. Njime su se služili svi koji su učili da je Isus samo, jedino i isključivo neki čovjek, goli čovjek. U sebi i po sebi nije ništa drugo doli čovjek. Upravo je njega, po dotičnima, začela i rodila Djevica Marija. Razumije se da ona u tome slučaju ni na kakav način nije θεοτόκος.

Ivan Damaščanski u istome ulomku odlučno kaže da Marija nije rodila nekoga tko je ἄνθρωπος ψιλός, goli čovjek. Ona je, naprotiv, rodila “pravoga Boga”. Ipak nije rodila Boga koji je γυμνός. Pridjev γυμνός znači gol, neobučen, jednostavan, čist.⁸⁸ Ivan Damaščanski želi reći da Djevica Marija nije naprosto rodila Boga koji je jednostavno “goli Bog”, samo Bog. Rodila je Boga koji je σεσαρκωμένος, utjelovljen. Nije “gol” već je odjeven tijelom. Mislimo da Ivan Damaščanski tim razglabanjem prvenstveno odbacuje Nestorijevo učenje. Po Nestoriju nauk o Mariji kao θεοτόκος uključuje da je Djevica naprosto rodila božanstvo, Boga. Marija je pak θεοτόκος jer je rodila Boga koji se utjelovio i postao čovjek.

Prosljeđujući na istome mjestu razmišljanje Ivan Damaščanski piše da Bog Logos dolaskom na svijet “nije s neba donio tijelo” te kroz Mariju, “kroz nju prošao kao kroz cijev”. Tako su

⁸⁷ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 2173.

⁸⁸ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 421.

u biti u drevno vrijeme utjelovljenje poimali najrazličitiji gnostici i doceti. Po njima Isus nije imao pravo ljudsko tijelo. Od Marije nije ništa uzeo. Dotični su doista učili da je Isus s neba sobom donio nebesko tijelo koje sličići zraku. Govorili su da je Marijom prošao kao “kanalom”. U tu su se svrhu rabili riječ σωλήν koja se nalazi i u ulomku koji razglabamo. Riječ σωλήν znači kanal, žlijeb, cijev.⁸⁹

Marija, dakle, kod Isusova začeca i rođenja za Isusa nije bila nikakav σωλήν. Isus je “iz nje” (ἐξ αὐτῆς) u svoj zbilji i istini “uzeo tijelo istobitno s nama”. U izvorniku piše ὁμοούσιον ἡμῖν. Isti se izričaj već nalazi u Kalcedonskoj definiciji. Isusovo je tijelo, uzeto od Marije, po biti i naravi isto kao i naše ljudsko tijelo. Razumije se da Isus ima svoje vlastito tijelo kao što svaki čovjek ima svoje posebno tijelo.

Kada pak Ivan Damaščanski poblize razmišlja o tijelu uzetu od Djevice Marije, on bilježi da ga je Bog “u sebi hipostatizirao” (ἐν ἑαυτῷ ὑποστήσαστα). Grčki izričaj je velike teološke vrijednosti. Teško ga možemo razumjeti i još puno teže dobro prevesti. Svakako ὑποστήσαστα dolazi od glagola ὑφίστημι koji ima veliki broj značenja.⁹⁰ Mislimo da ga u tekstu Ivana Damaščanskoga jedino možemo razjasniti i razumjeti zamijetimo li da je od toga glagola nastala imenica ὑπόστασις. Ona znači osoba, hipostaza. Ljudsko tijelo, to jest ljudska narav koju je utjelovljenjem Bog Logos uzeo od svoje Majke, nema vlasitu hipostazu, osobu. Nju je Bog Logos “u sebi” (ἐν ἑαυτῷ) obdario hipostazom, hipostatizirao. Hipostaza Kristove božanske i ljudske naravi je jedna. To je Bog Logos. Upravo je to temelj što je djevica Marija u punome smislu θεοτόκος. Začela je i rodila po tijelu osobu koja je Bog Logos. Ivan Damaščanski inače postavlja pitanje “koja je korist od učovječenja” ako je Isusovo “tijelo” doneseno “s neba” i kod utjelovljenja “nije uzeta narav” koja je καθ’ ἡμᾶς, to jest kao i naša. Jasno je da bez zbiljskoga utjelovljenja nema ljudskoga spasenja.

Na kraju ulomaka koji smo dosada tumačili Ivan Damaščanski naznačuje razlog “radi čega se zbilo učovječenje Boga Logosa”. Tome je razlog to što je naša “narav” sagriješila, pala i postala raspadljiva. Trebalo je da upravo ona “pobijedi tiranina” koji je nju “prevario”. Vidi se da je riječ o đavlu koji je naveo praroditelje na grijeh i po njima sve zlo nanio ljudskoj “naravi”.

⁸⁹ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1889.

⁹⁰ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 2045.

Pobjedom nad “tiraninom” ljudska se narav oslobodila “raspadljivosti”. Stekla je “neraspadljivost” o kojoj govori apostol Pavao u 1 Kor 15,42. Jasno je da je Bog Logos svojom ljudskom “naravi” izveo djelo spasenja. Nju je uzeo rođenjem od Djevice Marija i ona je zato u strogome i pravome smislu riječi θεοτόκος.

Određeni ulomak u svezi s θεοτόκος uzimamo također iz djela Ivana Damašćanskoga s naslovom *De sancta Trinitate*.⁹¹ U tome ulomku on Gospodnje utjelovljenje naprosto i bez ikakva pojašnjenja naziva οἰκονομία. Mislimo da zavrjeđuje rastumačiti upotrijebljeni naziv. Ali da to pomno učinimo potrebno je, držimo, utvrditi u kojemu su smislu teološki pisci otačkoga doba rabili riječ θεολογία. Ta su dva pojma donekle uzajamna i jedan zaziva drugi.

Po sebi se razumije da je riječ θεολογία bitna i osnovna u kršćanstvu. Zanimljivo je što se nigdje ne pojavljuje u Svetome pismu. Riječi θεολογία nema ni u Starome ni u Novome zavjetu. Stoga se ne susreće niti u Vulgati. Tome nije teško pogoditi razlog. Riječ θεολογία redovito su upotrebljavali grčki pisci. Oni su njome izražavali svoj govor o nastanku i rađanju njihovih mnogobrojnih bogova i božica. To je za njih bio sadržaj riječi θεολογία. To pokazuje zašto se u Bibliji ne javlja riječ θεολογία. Biblija vjeruje u jednoga Boga koji je vječan.

Treba kazati da niti kršćanski teološki pisci nisu sa dugo posizali u svojim spisima za riječi θεολογία. Čini se da ju je prvi počeo upotrebljavati Euzebije Cezarejski koji je umro 339. On je čak riječ θεολογία stavio u naslov svoga jednoga djela.⁹² Potom se riječ θεολογία malo po malo udomačila kod crkvenih pisaca i teologa koji su pisali grčkim jezikom. U njihovim djelima riječ θεολογία izražava razmišljanje i razglabanje što se odnosi na božansko Trojstvo. To je u njih osnovni i redoviti sadržaj riječi θεολογία. u druge je svrhe uglavnom nisu rabili.

Lako se pak vidi da riječ θεολογία u sebi sadrži dvije riječi. To su Θεός i λόγος. Riječ Θεός znači Bog. Riječ λόγος što se nadasve često pojavljuje u profanih grčkih pisaca možemo prevesti riječima riječ, govor, nauk, besjeda.⁹³ Prema kazonome θεολογία je govor i nauk o Bogu. U drevnih otačkih pisaca θεολογία je nauk i govor o unutarnjem otajstvu božanskoga Trojstva.

⁹¹ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 2383; PG, 95, 9.

⁹² M. M. MANDAC, *Euzebije Cezarejski*, 47-48.

⁹³ Usp. A. BAILLY, *Dictionnaire*, 1200-1201.

Kršćanski pak pisci koji su se izražavali i pisali latinski dugo se nisu u kršćanskome smislu služili riječju *theologia*. Da se to dogodi treba čekati Abelarda koji je umro 1142. Potom će se riječ udomačiti kod kršćanskih pisaca i imati svoju vlastitu povijest.⁹⁴

Riječ οἰκονομία čitamo u Ef 1,10 i Ef 3,9. Ona je sigurno otu-da prešla u djela davnih kršćanskih pisaca.⁹⁵ Povijest joj je duga. Za razumijevanje riječi οἰκονομία treba zamijetiti da je u njoj kao temelj riječ οἰκία što znači kuća, dom. Osim toga riječ οἰκία doziva u pamet skrb i brigu za kuću i dom, za ukućane i domaćinstvo. Malo po malo kod teoloških pisaca otačkoga doba riječ οἰκονομία stala je izravno označivati samo Gospodnje utjelovljenje. Razlog je tome taj što su onodobni teolozi svijet držali ogromnom kućom i prostranim domom gdje žive ljudi. Bog se skrbi za tu kuću. Najblistaviji pak čin kojim se pobrinuo za ljude u kući svijeta koji je sam stvorio svakako je utjelovljenje Boga Logosa. Upravo su stoga crkveni Oci Utjelovljenje nazvali οἰκονομία. Tako je postupio i Ivan Damaščanski u ulomku koji smo naznačili. Mi mu se nakon prethodnoga zaobilaska vraćamo.

Ivan Damaščanski, dakle, spominje Djevicu Mariju i naziva je θεοτόκος kada razmišlja o utjelovljenju koje kako se odavna uvriježilo naziva οἰκονομία. Pri tome kaže da se οἰκονομία odnosi na “jednoga” od “svetoga Trojstva”. To je, dakako, “Gospodin naš Isus Krist”. Mi također vjerujemo da Isus Krist ima “dvije naravi” (δύο φύσεις). To je njegovo “božanstvo i čovještvo”. Ipak je Isus jedna ὑπόστασις odnosno jedan πρόσωπον. Riječi pak ὑπόστασις i πρόσωπον imaju isto značenje. Znače kao i u Kalcedonskome simbolu osoba. Isus Krist koji je jedna osoba ima dvije naravi jer ima dva rođenja. Narav dolazi i potječe iz rođenja. Isus Krist koji je “jedan” (εἷς), upravo se on “isti” (αὐτός) iz Boga Oca “rodio prije vjekova”. On se, “isti”, kada su nastala “zadnja vremena začeo iz svete vazda djevičanske Marije Bogorodice (τῆς θεοτόκου)”. Isus je, upravo on “isti” (ὁ αὐτός), uistinu “potpuni čovjek i Bog”. Stoga je i njegova Majka istinska θεοτόκος, Bogorodica.

Iz naznačenoga navoda još posebno svraćamo pozornost na napomenu da je Marija “vazda djevičanska”. U izvorniku je riječ ἀειπαρτένος. Time Ivan Damaščanski o Mariji izrijekom kaže da

⁹⁴ Usp. Y. CONGAR, *Théologie*, DTC, 15, 341-346.

⁹⁵ Usp. M. MANDAC, *Sveti Jeronim. Tumačenje Pavlovih Poslanica*, Makarska, 1998., 85; M. MANDAC, *Ćiril Aleksandrijski*, 69-70.

je trajno i u cjelini sačuvala djevičanstvo. Nije ga ništa i na nikakav način poništilo niti umanjilo. Uostalom to se već i ranije prihvatilo u mariologiji.

Treći ulomak za ovaj rad od Ivana Damašćanskoga uzimamo iz njegova spisa *Adversus nestorianorum haeresim*.⁹⁶ On se tu izražava jasno i sažeto. Kaže da mi kršćani navješćujemo da je “sveta Djevica Bogorodica”, θεοτόκος. Marija je to zato što je uistinu (ἀληθῶς) iz same sebe (ἐξ αὐτῆς) rodila utjelovljenoga Boga Gospodina”. Ivan Damašćanski bilježi da kao kršćani također “znamo” da je Marija χριστοτόκος, Kristorodica. To je radi toga što je “rodila Krista”. Međutim naziv χριστοτόκος potječe od Nestorija. On se njime zato služio da odbaci i suzbije “naziv θεοτόκος”. Mi zato Djevicu Mariju ne nazivamo χριστοτόκος. Mi je oslovljavamo “po boljem”, ἐκ τοῦ κρείττονος. Najviše i najuzvišenije što možemo reći i vjerovati o Isusu Kristu jest da je on Bog. Zato je naziv θεοτόκος najveći i najbolji za njegovu Majku. Čovjekom je rodila Boga Isusa Krista.

Napokon u svezi s θεοτόκος pred oči stavljamo jedno mjesto iz djela koje se među spisima Ivana Damašćanskoga bilježi pod naslovom *Adversus eos qui sacras imagines abiciunt*.⁹⁷ Obično se kaže da je Ivan Damašćanin posebno izvoran i značajan u onome što je napisao braneći štovanje svetih slika. Svakako je u tome pogledu nadvisio ostale teologe.⁹⁸

Ivan Damašćanski kratko je zabilježio da kršćanski vjernici iskazuju čast Djevici Mariji kao “svetoj Bogorodici”, τῇ ἁγίᾳ θεοτόκῳ. Ali to nipošto nije “kao Bogu”, ὡς Θεῷ. Djevici Mariji iskazuje se štovanje “kao Majci Boga po tijelu, ὡς μητρὶ Θεοῦ κατὰ σάρκα. Marija je Božja Majka jer je rodila Boga Logosa koji se utjelovio. Znamo da se naziv Božja Majka za Djevicu Mariju veoma polako ustaljiavao među kršćanima.⁹⁹

ZAKLJUČNA RIJEČ

Iz našega rada glade vremena kada se u kršćanstvu pojavio naziv θεοτόκος za Djevicu Mariju možemo zabilježiti stanovitu pretpostavku. Ipak najprije ponavljamo da se u Novome zavje-

⁹⁶ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 2387; PG, 95, 224.

⁹⁷ Vidi: *Enchiridion Patristicum*, 2878, PG, 94, 1357.

⁹⁸ Usp. B. ALTANER - A. STUIBER, *Patrologie*, 527; *Patrologia*, V., Marietti, 2001., 235.240.

⁹⁹ Usp. G. PHILIPS, *Église*, 226-227.

tu nigdje za Gospodinovu Majku izriječom ne kaže da je ona θεοτόκος. Ali iz onoga što je tu o njoj zapisano lako se oblikovao naziv θεοτόκος. Kada se to uistinu zbilo, to točno ne znamo. Držimo da je to moglo biti najkasnije tijekom trećega stoljeća. Drukčije ne razumijemo kako je naziv θεοτόκος općenito, posvuda i dobro poznat u četvrtome stoljeću. Svakako naziv θεοτόκος pripada i istinitoj, sigurnoj i nepatvorenoj kršćanskoj predaji.

Radeći sami smo se naročito tome čudili što se Marijin naziv θεοτόκος u otačko vrijeme posvuda među kršćanima proširio. Nije valjda bilo dijela u kršćanstvu gdje je bio nepoznat. U Aleksandriji i Egiptu svjedoci su za θεοτόκος takvi teolozi kakvi su Origen, Aleksandar, Atanazije, Didim i Ćiril. Nije teško zamijetiti koje smo majstore u teologiji nabrojili. Neobičan je slučaj velike i slavne Antiohije. Zabilježili smo da se u njoj održao prvi biskupski skup u čijem je dokumentu na istaknutome i važnome mjestu Marija izriječom oslovljava θεοτόκος. I Fustatije Antiohijski služio se tim uzvišenim nazivom. Stoga iznenađuje da je Antiohija u jednome trenutku bila poprište protivljenja nazivu za Mariju θεοτόκος. Ali takva je već povijest među ljudima.

Na Cipru su vjernici štovali Isusovu Majku kao θεοτόκος. To bjelodano svjedoči njihov poglaviti teolog Epifanije. Isto vrijedi za Kapadociju. Tome su svjedoci njezini slavni teolozi i veliki biskupi Grgur iz Nazijanzena i njegov iskreni prijatelj Grgur iz Nise. O Mariji kao θεοτόκος među sirijskim kršćanima svjedoče Efrema i Ivan Damaščanski. Glede vjernika oko Efeza i Kalcedona za Djevičin naziv θεοτόκος svečano govore opći sabori održani u tim gradovima. Da su pak kršćani kojima je drevna Ancira bila duhovno središte poznavali, cijenili i izgovarali naziv θεοτόκος imamo svjedočanstvo od spomenutoga teologa Nila. Rimsko i općenito zapadno kršćanstvo sa svojim načinom izražavanja o Djevici Mariji kao Bogorodici u našem radu zastupa Ivan Kasujan.

U radu smo pribilježili da su se kršćani već u otačkome razdoblju utjecali Mariji za njezin moćni zagovor bod Boga. Molili su se Djevici Mariji. Pri tome su je sazivali služeći se nazivom θεοτόκος. U tu smo svrhu kao svjedoke naveli poznatu molitvu *Sub tuum praesidium* i Efrema Sirijskoga. Ivan Damaščanski nas je poučio da je otajstvo sadržano u nazivu θεοτόκος zapravo temeljni i glavni razlog što kršćani štiju i časte Isusovu Majku.

Otački ulomci koje smo razjašnjavali pokazali su da se u nazivu θεοτόκος nalazi i skriva ono što najuzvišenije mislimo, govorimo i vjerujemo o Djevici Mariji. U njemu se u neku ruku sa-

žima bit naše vjere. Djevica Marija je θεοτόκος jer je čovjekom rodila Sina Božjega. Isus Krist je Bog. Marija je θεοτόκος jer je rodila Boga Isusa Krista. Tako se obistinilo utjelovljenje u kojemu je izvor ljudskoga spasenja. U tome smislu, po Božjemu naumu, otkupljenje izravno uključuje djelo Marije kao Bogorodice. Zato nipošto nije čudno što su kršćani od najranijih vremena i posvuda s oduševljenjem, odanom ljubavlju i punim srcem Djevicu Mariju nazivali i zazivali Bogorodicom.

RÉSUMÉ

APPELLATION DE THÉOTOKOS POUR LA VIERGE MARIE À L'ÉPOQUE PATRISTIQUE

L'article dont on fait ici un résumé vraiment succinct est écrit originalement en langue croate. Letitren est comme suit: *Appellation de Théotokos pour la Vierge Marie à l'époque patristique*. L'auteur dans son travail qui n'est pas court étudie comment, pourquoi et dans quel sens précis est apparu à cette époque bien lointaine le titre de la Mère du Christ la Théotokos. Pour le faire convenablement on passe en revue le nombre très impressionnant d'écrivains théologiques d'autre fois qui appliquaient à la Vierge l'appellation la plus glorieuse et tout à fait exceptionnelle. Parmi les Alexandrins l'auteur s'est souvenu des théologiens si renommés comme il s'étaient Origène, Alexandre, Athanase, Didym et, bien sûr, Oyrille lui-même. Pour ce qui regarde Antioche on a mis sous nos yeux Eustathe et un synode célébré en 325 dans cette capitale orientale. C'était très important car il y avait des Antiochiens dont sans conteste le plus connu est le patriarche de Constantinople Nestorius qui étaient farouchement contre l'application du titre de Théotokos à la Vierge. Autrement les théologiens ont partout appelé la Mère du Seigneur la Théotokos. Pour la Cappadoce en sont les témoins éclatants les fils de cette province qui sont Grégoire de Nazianze et son ami sincère Grégoire de Nysse. Les chrétiens du Chypre représente dans ce domaine leur évêque et métropolitain Épiphane de Salamine. Quant à la Syrie Éphrem et Jean Damascène sont bien là afin de nous éclairer au sujet de la

Théotokos. Dans l'article Rome et la chrétienté de l'Occident représente Jean Cassien. C'est le rôle du moine Nil pour Ancyre et la région dont cette ville était alors le centre religieux et spirituel. Les conciles d'Éphèse en 431 et celui de Chalcedoine en 451 sont les témoins très privilégiés et sûrement a part quand il s'agit de la Théotokos. Une considération particulière appartient aussi au Symbol d'union de 433 qui a établi la communion entre Alexandrie et Antioche. La prière adressée à la Théotokos se trouve visiblement et clairement exprimée dans la prière *Sub tuum praesidium* et dans un texte de saint Éphrem. Sur le titre de Théotokos est basé toute la vénération de la Vierge Marie dans l'Église universelle.